

MEGNYITÓ

MONIGL ISTVÁN

Tisztelt Vendégeink! Tisztelt Kollégák!

Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisokkal foglalkozó tudományos szemináriumunkat megnyitom. Engedjék meg, hogy a vita előtt elmondjak néhány információt.

Elsőként a távolabbi előzményekről. Az 1981–2021 közötti időszakra 1982–84-ben készítettük el a prognózisokat. Ezeket 1985-ig megjelentettük. 1985 tavaszán az Országos Tervhivatal kérésére készült egy előreszámítás-korrekció. Ez nem került nyilvánosságra, de a Tervhivatal az 1986–1990 közötti ötéves terv elkészítéséhez a tervező szervek számára kiadta. A közelebbi előzmények közül fontos, hogy 1986 elején kormányzati döntés született arról, hogy kezdődjön meg a hosszú távú tervezés 2000-en túlnyúló újabb szakasza. Ennek keretében új, hosszabb időtávra, 2021-ig szóló előreszámítások elkészítésére kért fel bennünket az Országos Tervhivatal.

A munka januárban kezdődött. Februárban az Országos Tervhivatallal egyeztettük azokat az alapvonásokat, amelyek a tervezés oldaláról mint igények merültek föl, és kialakult a tennivalók tervezete. Márciusban megalakítottunk egy úgynevezett "Operatív Munkacsoportot". Ezt a munkacsoportot Klinger Andrással ketten vezettük. Tagjai voltak a KSH Népesedésszatisztikai Főosztályáról Kamarás Ferenc és Józan Péter, Kovács Tibor a KSH Területi Főosztályáról, a KSH Népességtudományi Kutató Intézetből pedig Hablicsek László, Szabó Kálmán, Bies Klára, Káposztás Ferenc és L. Rédei Mária. További tag volt a KSH Számítógéptudományi Kutató Intézetből Nagy Imre, aki a bázisadatok feldolgozását, és Rinágel József, aki az egész előreszámítást számítástechnikai oldalról irányí-

totta. Tagja volt még ennek a munkacsoportnak Kovács Jánosné, aki az adatokért felelt a Népesedésszatisztikai Főosztályról. Ez a munkacsoport volt a szakértői viták helye. Alakult egy "Irányító Munkacsoport" is. Ezt Hablicsek László vezette, tagjai Szabó Kálmán és L. Rédei Mária voltak. Lényegében ők végezték a prognózisok elkészítésének érdemi, koncepcionális irányító, szervező, összefoglaló munkáját. Végül volt egy "Szakértői Munkacsoport", amelytől az előző két munkacsoport legkülönbözőbb formákban időnként segítséget kért. Tagjai Dányi Dezső, Valkovics Emil, Barabás Miklós, Katona Tamás, Tamásy József, Vukovich György, Csernák Józsefné, Korom Gyula és Miltényi Károly.

A két munkacsoport decemberig kb. 10 ülést tartott. Ezeken az üléseken megvitatták a módszertani kérdéseket, az adatellátási problémákat és legalább két alkalommal az egyes hipotéziseket. Az alapadatok júliusban, a prognózisok első eredményei szeptember első felében készültek el. Szeptember végére rendelkezésünkre álltak azok az előzetes eredmények, amelyeket az októberben tervezett minisztertanács ülésre¹ az Országos Tervhivatal kérése alapján biztosítanunk kellett. A munkát, a hipotézisek előkészítését úgy szerveztük, hogy mindegyik hipotézis két szakértő munkájának eredménye. Így a termékenységi hipotézisen Kamarás Ferenc és Szabó Kálmán, a halandósági hipotézisen Józan Péter és Hablicsek László, a vándorlási hipotézisen Kovács Tibor és L. Rédei Mária dolgozott.

1986. december 11-én rendeztük meg azt az első tudományos vitaülést, amely már az összefoglaló eredmények alapján tekintette át az elvégzett munkát, a kapott eredményeket. Ez a vitaülés mai ülésünk előkészítését szolgálta. A tudományos vitaülésre az Operatív és az Irányító Munkacsoport tagjain kívül meghívtuk a minisztertanács elölterjesztés előkészítését végző ad hoc bizottság tagjait, közöttük az MTA, az OT és az Egészségügyi Minisztérium képviselőit, valamint azokat a vezető KSH szakértőket, akik közvetlenül nem vettek részt a munkában.

¹A Minisztertanács munkaprogramja 1986. október hónapra tűzte ki az 1984. évi népesedéspolitikai MT-határozat teljesítésének és a népességi helyzetnek az áttekintését.

Engedjék meg, hogy erről a tudományos vitaülésről kissé részletesebben szóljak. Az ülésen konszenzus alakult ki a termékenység és a vándorlás hipotéziseiben, nem alakult ki viszont konszenzus a halandósági hipotézisekben. A termékenységi hipotéziseket a vitán résztvevők "felülről" vitatták, tehát általában túlzottan magasnak, vagy legalább optimistának tekintették. Hosszabb távon ez kevésbé volt jellemző, rövid távon azonban általános volt az a vélemény, hogy nem célszerű a javasolt termékenységi hipotézisekkel számolni, hanem "alacsonyabbra" kell menni. Ennek a viszonylag teljes egyetértésnek az volt az alapja, hogy a hipotézisek májusi döntések alapján születtek, decemberben pedig már tudtuk, hogy 1987-ben elmaradnak a korább tervezett népesedéspolitikai intézkedések. Decemberben a népmozgalom adatai alapján egyetértettünk abban is, hogy az a kisebb születésszám-növekedés, amely 1984 végétől - 1985 elejétől bekövetkezett, hosszabb időszakban "véletlenszerű" ingadozásnak tekinthető, amiben többek között szerepe van az 1985-1986. évi népesedéspolitikai intézkedéseknek is. A tendencia folytatódására azonban nem lehet számítani. Ezt jól mutatják az 1986 második félévi adatok. A terhességvizsgálásra jelentkezők alapján pedig ma már kirajzolódik egy további, jól érzékelhető valószínű születésszám-csökkenés, előreláthatóan az 1987-1989-es években.

A vándorlásra vonatkozó hipotéziseket, illetve változásokat lényegében egységesen elfogadta ez a szakértői testület. A változtatás a közepes és magas változatokban a területi kiegyenlítődés ütemét alacsonyabbra javasolta venni. A javasolt közepes változatban 25%-kal csökkentek a termékenység területi különbségei. Ezt a vitaülés álláspontja alapján 15%-ra csökkentettük. A javasolt magas változatban ennek a csökkenésnek az üteme 50% volt, ezt 30%-ra csökkentettük.

A halandósági hipotézisekben nem alakult ki konszenzus. Alapkérdésekben nem jutottunk úgy dűlőre, hogy azt lehetne mondani egy következő alkalommal, így például ma, hogy többé-kevésbé egyeznek a vélemények. Ezek az alapkérdések: Mennyi ideig tart a mai magas halandósági szint? Mikortól lehet számítani egy érzékelhető csökkenésre? Hány évig érvényesülhet ez? Milyen halandósági szintet és milyen javulási ütemet lehet reálisan figyelembe venni 2021-ig attól a bizonytalan időponttól, amikor ez elkezdődhet?

A lényeges nézetkülönbségeket mutatja az, hogy a vitában résztvevők egy része szerint a közepes változatot kellene felső változatnak tekinteni, és az alsó változat legyen az új közepes változat. A kialakult helyzetről tájékoztattuk az MTA Demográfiai Bizottságát és a Bizottság elnökének egyetértésével 1987. január 15-én rendeztünk egy újabb tudományos vitaülést. Ez az ülés kizárólag a halandósági hipotézisekkel foglalkozott, ugyancsak mai vitánk előkészítését szolgálta. Erre az Intézet vezető kutatói mellett meghívást kaptak az "Irányító Munkacsoport" tagjai, az MTA Demográfia Bizottságának orvostagjai, előkészítő ad hoc bizottság tagjai és Hutás Imre államtitkár döntése alapján az Egészségügyi Minisztérium több vezető munkatársa.

Ezen az ülésen kemény vitákban kialakult az a konszenzus, ami decemberben nem jött létre. A vita középpontjában most az állt, hogy egy közeljövőben meghirdetendő egészségmegőrzési program kedvező hatásai milyen időtávban jelenhetnek meg a magyar népesség egészségi állapotában. Bár a nézetek változatlanul nem lettek azonosak, lényegében megegyeztünk abban, hogy az eredeti hipotézis-javaslatot korrekcióval elfogadjuk. Ez a korrekció megnyújtását jelenti annak az időszaknak, amelyben a jelenlegi kedvezőtlen halandósági szintek fennmaradnak.

Összefoglalva és személyes véleményem szerint ebben a vitában, ennek pesszimista voltában kifejeződött egyrészt a résztvevők "rádöbbenése" a kialakult kirívóan kedvezőtlen hazai halandóságra, másrészt pedig az, hogy ennek a helyzetnek a lényeges megváltozása csak több évtized távlatában, rendkívüli erőfeszítések alapján és kedvezőbbé váló társadalmi-gazdasági körülmények mellett lehet megalapozott.

Összefoglalóan azt lehetne mondani, hogy ez a két tudományos vitaülés elfogadta azt, ami körülbelül 10 hónap közös munkája alapján kialakult. Az ülések alapján elhatározott és végrehajtott korrekciók eredményei Önök előtt vannak.

Az 1986-2021 közötti időszakra szóló előreszámítások néhány ponton jobban, néhány más ponton rosszabbul megalapozottak, mint az 1980-as évek elején készült előreszámítások. Csak felsorolásszerűen: korábban nem végeztünk "beválás" vizsgálatokat, most végeztünk illet

két menetben is, ezeknek az egyik terméke szerepel a szeminárium elő-
re kiküldött előadásai között.² Korábban nem végeztünk ilyen hosszú
távra szóló előreszámításokat, amelyek "feltérképezhetők" volna a
prognózis időszakán túli évtizedeket. Most 2030-ig, illetve 2050-ig
egy meglehetősen kiterjedt kutatóprojekció-rendszert hoztunk létre,
amely jelentősen hozzájárult a hipotézisek megalapozásához.

Módszertani újításnak tekinthető, hogy a termékenység hipo-
téziseiben a kohorsz módszert használtuk, a vándorlásban a "honnan-
hová" elvet érvényesítettük és a haláloki elemzés alkotta a halandó-
ság hipotéziseinek egyik fő alapját. Végül azt is megemlíteném, hogy
a korábbiaknál szélesebb szakmai kontroll érvényesült, tehát jóval
több szakértő, több nyilvános lehetőséget (vitalehetőséget) kapva vett
részét a munkában.

A megalapozottságra ható kedvezőtlen tényezőkről ugyancsak
felsorolászerűen, mindenekelőtt rendkívül kevés volt az idő. A mód-
szertani újdonságok önmagukban is az időigény növekedését jelentették.
Ennél is nagyobb gondnak bizonyult az adatbázis korlátozott pontossá-
ga. Az 1980-as évek elején népszámlálási adatbázison lehetett dolgoz-
ni. Most a továbbvezetett népesség volt az alap. Ennek az adatbázis-
nak a pontosságát – mindenekelőtt a vándorlási hipotéziseket érintve –
jelentősen befolyásolták azok a változások (köztük az állampolgári fe-
gyelem lazulása), amelyek a lakóhely-bejelentési rendszerben 1984-től
végbementek.

Kedvezőtlen vonásnak tekintem azt is – bár hozzáteszem,
hogy tudomásul vettük az Országos Tervhivatal igényeit –, hogy a te-
rületi prognózis változatlanul 20 évre szól. A munka és a viták során
megerősödött az a korábbi véleményünk, hogy az alkalmazott részletes
területi bontásban 20 évre nem lehet jó területi előreszámításokat ké-
szíteni. A jövőben a területi előreszámításokat 10 vagy 15 évre kíván-
juk elkészíteni. Ezzel függ össze az is, hogy az Intézet az előző
prognóztól eltérően most nem kívánja publikálni a budapesti agglome-
rációra és a megyeszékhelyekre vonatkozó előreszámításokat. Végül nem

² Az Intézet a népességelőreszámítások pontosságainak, beválásainak té-
makörében külön kiadvány megjelentetését tervezi. Az említett és a
tudományos szeminárium kiküldött tanulmánya itt jelenik meg.

titkolom: a viták során igen erősen jelentkeztek azok a vélemények, amelyek a vándorlási statisztika gyorsan növekvő megbízhatatlansága miatt önmagát a területi egységekből építkező módszertan alkalmazhatóságát is megkérdőjelezték. Ha ezek a kedvezőtlen vonások a jövőben is jellemzik a területi-vándorlási adatbázist, nem lesz más választási lehetőségünk, mint az alkalmazott területi bontás szűkítése és a területi részletezettségű előreszámítások készítésének kizárólagosan népszámlálási adatbázisra történő építése - évtizedenként egyszer.

Végül megemlíteném, hogy a viták során általános volt az a nézet, hogy bizonytalanok a népesedési folyamatok, meg vannak bolygatva. Mondhatná erre bárki, hogy ugyanilyen bizonytalanságok voltak az 1970-es évek végén, vagy az 1980-as évek elején is, én mégsem tartotam fölöslegesnek ezt megemlíteni. A magam részéről a bizonytalanság döntő, legfontosabb elemének azt tartom, hogy kérdéssé vált, hogy folytatódik-e, és ha igen, milyen szünet után és milyen módon folytatódik az 1984-ben elhatározott és nemzeti programként meghirdetett népesedéspolitika.

Mai munkánkról szólva azt javaslom, hogy vitánkat a három hipotézisre koncentráljuk és ehhez általános alapnak tekintsük azt a két tanulmányt, amelyik a "beválással" és a 2000 utáni népességfejlődéssel foglalkozik. A vitát úgy folytassuk le, hogy a felkért opponensek - a társszerzők - elmondják a véleményüket, erre a kiküldött előadások írói-összeállítói reagálnak, majd ezt követően kezdjük a vitát. A vita során először a termékenységgel foglalkozunk, utána a halandósággal, azután a vándorlással, tehát ne mindennel egyszerre, mert az egyébként is bonyolult vitatémáink áttekinthetetlenül összegubancolódnak. Ha módszertani kérdések önállóan merülnek fel, akkor azokkal a vita végén, tehát a mai nap végén foglalkozunk.

A munka további menetéről: körülbelül március-április-májusban adjuk nyomdába az előreszámítások anyagait és az egyes kiadványok ősz környékétől jelenhetnek meg. A családprognózissal június-júliusban, a budapesti agglomeráció prognózisával augusztus-szeptember körül szeretnénk elkészülni. Az előreszámításokról - szándékaink szerint - egy összefoglaló tanulmányt kívánunk megjelentetni a Statisztikai Szemlében.

Befejezésül a mai vita két funkciójáról: először tudományos igényességgel meg kell vitatni, meg kell bírálni a hipotéziseket, másodszor javaslatot kell tennünk arra, hogy az Országos Tervhivatal melyik előreszámítási változatot adja ki kötelező felhasználásra. Meg-erősítem, hogy az eddigi viták során kialakult konszenzus alapján az a javaslatunk, hogy a "közepes" változatot tekintse majd az Országos Tervhivatal olyannak, amelyet kötelező felhasználásra kiad.

Köszönöm a figyelmet, átadom a szót az előadóknak.